

УДК 364-782.44

Мороз Н. С.

група 4271, Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова (Миколаїв), natalimoroz91@gmail.com

Ткаченко А. В.

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний
університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв),
ya.nastasiya91@yandex.ua

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ ФОРМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті розглянуто стан соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах проживання в школах-інтернатах (дитячих будинках) та прийомних сім'ях (дитячих будинках сімейного типу, патронатних сім'ях). Виділені та проаналізовані основні види сирітства. Обрано оптимальну та найефективнішу форму соціалізації даної категорії дітей.

Ключові слова: діти-сироти, усиновлення, опіка, сирітство, патронат, інтернат.

The state of socialization of children-orphan and children, deprived paternal anxiety in the conditions of dwelling in schools-boarding-schools (child's houses) and receiving monogynopaediums is considered in the article (child's houses of domestic type, patronatnikh monogynopaediums). Were selected and analyzed basic types of orphanhood. The optimum and most effective form of socialization of this category of children is select.

Key words: children-orphan, adoptions, guardianship, orphanhood, patronage, boarding-school.

Постановка проблеми. Останнім часом, розвиток суспільних відносин на території України потребує реорганізації системи виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Насамперед, це пов'язано з тим, що інтернати не можуть повною мірою виконувати свої функції щодо підготовки дітей до самостійного життя.

Практика безпроблемного вводу випускників інтернатного закладу до дорослого життя за допомогою державного підприємства, завдяки якому він мав змогу отримати освіту, робоче місце та помешкання, залишилась у минулому. Сьогоднішні реалії показують неготовність вихованців інтернату до входження в суспільство, внаслідок колективістської організації та виховання в

них споживацьких настроїв. Адже, знання, професійні та життєві навички, які діти набувають у державних закладах, не дозволяють їм бути достатньо конкурентоспроможними на сучасному ринку праці.

Всесвітній досвід опікунства над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, демонструє перевагу сімейних форм опіки над інтернатними закладами. Хоч для кожної окремої країни форми та методи розв'язання проблем виховання та соціалізації підростаючого покоління різняться за своєю специфікою, проте, тільки сім'я являється унікальною системою подачі інформації, що дозволить дитині максимально швидко та якісно засвоїти її з подальшою практикою.

Метою статті є порівняння рівня соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що проживають в школах-інтернатах (дитячих будинках) та прийомних сім'ях (дитячих будинках сімейного типу, патронатних сім'ях), дослідити й проаналізувати роботу альтернативних форм виховання.

Для досягнення мети потрібно виконати низку **завдань**:

- визначити та охарактеризувати основні проблеми сирітства;
- розглянути особливості становлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в суспільстві;
- проаналізувати стан розвитку альтернативних форм опіки над дітьми-сиротами та дітьми, що позбавлені батьківського піклування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сім'я відіграє важливу роль у сучасному суспільстві. Адже, саме вона є первинною клітиною соціальних груп, класів, які утворюють соціальну структуру будь-якої країни. Існування більшості людей так чи інакше пов'язане з сім'єю – своєрідним мікросвітом, де сплітаються складні економічні, політичні, психологічні, ідеологічні, фізіологічні та інші соціальні проблеми [1].

На становлення українських родин, значною мірою, впливає соціально-економічна ситуація українського суспільства, відображаючись на загальному уявленні, що формує середовище, в якому ці сім'ї існують. Під дією різних факторів, таких як сімейні проблеми та конфлікти, відбувається ряд негативних явищ, що в майбутньому стають причинами сирітства.

Сирітство – соціальне явище, що характеризує стан дитини, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок втрати батьків, а також дитини, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишитися в сімейному оточенні, потребує захисту чи допомоги з боку держави [2].

Законом України виділяється два основних види сирітства:

- повне або біологічне сирітство – діти стали сиротами у зв'язку із смертю або загибеллю батьків;
- соціальне сирітство або ж діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм

виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти. Такі батьки не дбають про виховання своїх дітей, та є байдужими до їх долі [3; 5; 7].

Група дітей, які під натиском різних причин (соціальних, економічних, морально-психологічних) залишились сиротами при живих батьках, які не проявляють належної уваги, не займаються їх вихованням, і є соціальними сиротами.

Завдяки активній соціальній політиці (роботі з родинами, що опинились в складній ситуації, з батьками-одинаками та самотніми матерями тощо) з 2011 р. відбулась редукція чисельності дітей цієї категорії. За останні кілька років чисельність скорочується, проте, ці показники є результатом скорочення території, що підконтрольна нашій державі і, де існує можливість здійснення обліку цих діток (рис. 1) [11].

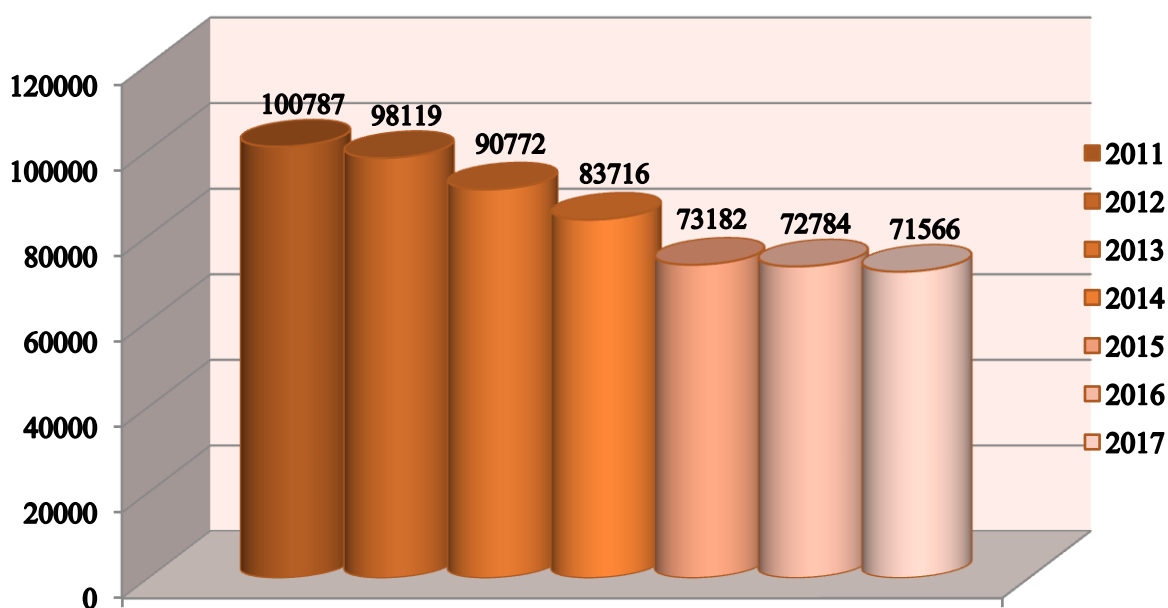

Рис.1 Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (дані за 2011-2017 рр.)

Сьогодні, діти-сироти є однією з найбільш занедбаною та найменш захищеною соціальною ланкою нашого суспільства. Обмеженість оточення в інтернатах, нестача моделей статево-рольової поведінки та неготовність вихователів до продуктивної та адекватної роботи з дітьми, є причиною створення умов, що несприятливо впливатимуть на організацію особистості, яка існує в умовах батьківської деривації.

Робота педагогів «за інструкцією» не дозволяє дітям проявляти свою ініціативність, в свою чергу, це є підґрунтям для формування невпевненості, зниження самооцінки та рівня самостійності. Діти повністю підкорені режиму та інструкції закладу, в якому перебувають. Тим самим, нестача власного простору, так як в кімнаті проживає по 5-6 дітей, негативно впливає на формування відчуття автономності та захищеності.

Робота педагогів «за інструкцією» не дозволяє дітям проявляти свою ініціативність, в свою чергу, це є підґрунтям для формування невпевненості,

зниження самооцінки та рівня самостійності. Діти повністю підкорені режиму та інструкції закладу, в якому перебувають. Тим самим, нестача власного простору, так як в кімнаті проживає по 5-6 дітей, негативно впливає на формування відчуття автономності та захищеності.

Комунікативні здібності таких дітей носять чисто формальний характер, мовлення характеризується емоційною біднотою, в якому, зазвичай, оперують різними стереотипами та невибагливими конструкціями. У процесі оволодіння навчальним матеріалом проявляють себе неорганізовано та мало продуктивно. Їм важко розкривати себе, обмінюватись емоційним станом з ровесниками та дорослими. Зазвичай, відсутні навички спілкування та поведінки з оточуючими, розвивається комплекс неповноцінності, виражений агресивний стан, виникають проблеми адаптації до нового середовища.

Головною причиною деструкції емоційного фону виступає відсутність батьківської любові та турботи.

Формування та організація системи навчання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в інтернатних закладах відзначається колективістським характером. Це проявляється в:

- обмеженості або ж відсутності свободи вибору дитини;
- одноманітному розвивальному середовищі;
- недосконалих програмах навчання та виховання, що не комплексують дефекти розвитку вихованців;
- порушенням прав дітей, шляхом оперування різними формами примусу, заборон та покарань;
- нерозвиненому дитячому самоврядуванню.

Наявна в Україні інтернатна система опіки, хоч і дбає про фізичне виховання та здоров'я дітей в умовах дефіциту турботи біологічних батьків, проте не є найліпшою для результативного проходження процесу їхньої соціалізації.

Для створення умов розвитку соціально-незахищених категорій дітей необхідно інтегрувати їх у соціум. У соціальній політиці існують кілька оптимальних сімейних форм влаштування цієї категорії дітей: усиновлення (удочеріння), опіка (піклування) родичів, прийомна (фостерна) та патронатна сім'я, виховання в дитячому будинку сімейного типу.

Найліпшою формою сімейного влаштування є усиновлення (удочеріння) дитини, оскільки, тільки завдяки цій процедурі дитина втрачає статус «дитини-сироти» або «дитини, що позбавлена батьківського піклування». Усиновлення (удочеріння) супроводжується створенням між батьками-усиновителями та дитиною взаємні права та обов'язки, які передбачені Сімейним кодексом України. Варто зазначити, що ця процедура не може здійснюватися без згоди дитини, проте, згода потрібна, якщо дитина досягла того віку, що може її виразити.

У разі усиновлення (удочеріння) біологічні батьки дитини втрачають усі права стосовно неї. За усиновителями Сімейним кодексом України закріплено право приховування факту усиновлення та нерозголошення інформації особами, яким цей факт відомо. У разі, якщо факт усиновлення може зашкодити інтересам дитини, усиновитель має право тримати у таємниці цю інформацію.

Опіка та піклування установлюється над неповнолітніми при відсутності батьків або усиновлювачів, чи у разі залишення дітей без батьківського піклування з інших причин.

Опіка – влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку, захисту їх прав та інтересів.

Опіка встановлюється над малолітніми дітьми, що не досягли 14 років, а піклування – у віці від 14 до 18 років.

Метою опіки та піклування є виховання та надання освіти дітям, а також захист їхніх права та інтересів [8].

Крім вище зазначених форм опіки дітей існує патронатне виховання як форма визначення дитини у сім'ї. Патронатна сім'я утворюється на підставі договору. Орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття. Договір укладається між органом опіки і піклування за місцем проживання дитини і патронатного вихователя [10].

Завданнями патронату є піклування, догляд, виховання, забезпечення фізичного та духовного розвитку, створення умов для навчання і таке інше. Патронатний вихователь повинен забезпечити дитину житлом, одягом та харчуванням.

У свою чергу, патронат має деякі відмінності порівняно з іншими формами навчання та соціалізації дітей. Наприклад, від опіки (піклування) відрізняється віковими обмеженнями підопічних, способом та порядком оформлення взаємовідносин; різниться договірним і тимчасовим характером в порівнянні з усиновленням; способом і порядком передачі дитини на виховання та кількістю вихованців, якщо ототожнювати з прийомною сім'єю та дитячим будинком сімейного типу.

Особливістю даної форми соціалізації є оплата праці патронатного вихователя.

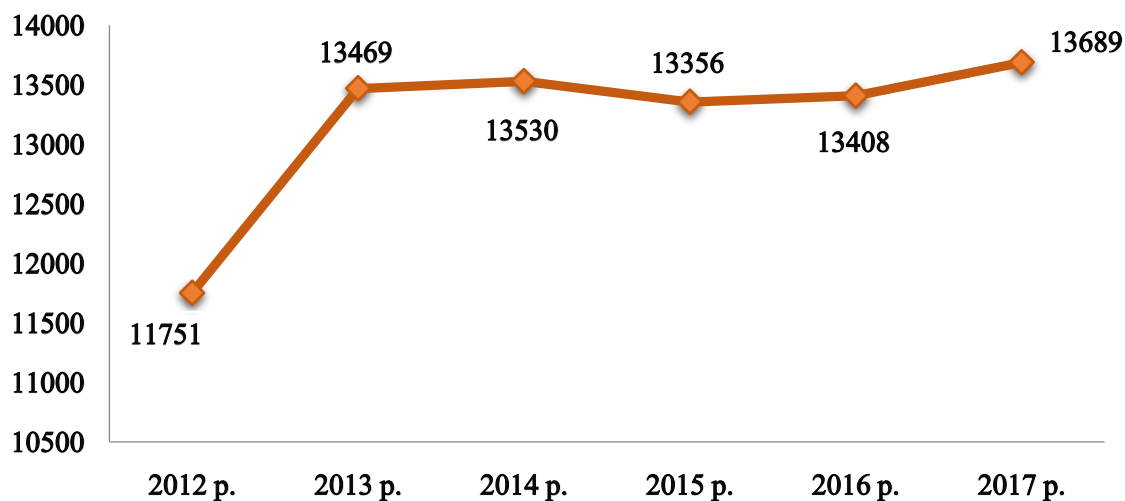
Як інноваційна форма опіки виступає прийомна сім'я – сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти мають право проживати у прийомній сім'ї до 18 років, а у випадку продовження навчання – до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів [12].

До особливостей відносять:

- збереження статусу «дитини-сироти» та «дитини, позбавленої батьківського піклування», що дозволить користуватись державними пільгами;
- обов'язкове проходження прийомними батьками різних тренінгових занять, для підвищення педагогічної та психологічної культури;
- дитина проживає на території (житловій площі) прийомних батьків, що повинна відповідати усім побутовим та санітарно-гігієнічним умов. Державою не надається ніяких пільг для покращення цих умов.
- державою на дітей виплачується певна сума, що необхідна для утримання;

– за прийомними дітьми залишається право збереження особистих контактів з біологічними батьками та іншими родичами, якщо це не заборонено судом.

Ще одною інноваційною формою опіки дітей-сиріт є дитячий будинок сімейного типу. Це сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [13]. На рис. 2 зображено кількість дітей, що влаштовані до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей [11].

—◆— Рис.2 Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що влаштовані до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей

В цьому випадку: батьки-вихователі отримують окреме житло, меблі та необхідне побутове обладнання для створення хороших умов проживання дітей; за дітьми-вихованцями залишається можливість користування державними пільгами; батьки-вихователі отримують грошові кошти у порядку встановленому КМУ; обов'язковим є проходження спеціальних курсів для ефективної роботи та функціонування даного закладу; за дітьми залишається право збереження, усякого роду, родинних зв'язків, якщо це не заборонено судом.

В Україні ці напрямки реалізуються не повною мірою, проте, відбувається поетапна реорганізація системи опіки та піклування за дітьми, що виховуються в умовах депривації батьківського догляду, впроваджуються абсолютно нові методи та форми допомоги прийомним родинам та модернізуються моделі проведення роботи з дітьми, що допоможе їм швидше адаптуватись до змін.

Висновки. Отже, одним з головних обов'язків та завдань нашої держави є соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це можна досягти запровадженням нових форм сімейного виховання цієї категорії дітей, адже, саме це дозволить зростати в сімейному оточенні, отримувати та дарувати щастя, любов та турботу.

За умов батьківської депривації становлення дітей, як особистостей, зазнає вагомих перешкод, розвивається відчуття беззахисності та невпевненості в собі та у власних силах. За відсутності адекватних взаємин в сім'ї, порушується механізм спілкування в системах «діти – однолітки» та «діти – дорослі». В

умовах відокремленого виховання на території інтернатів спостерігається деградація емоційного розвитку таких дітей.

Сучасні форми влаштування дітей, що залишилися без батьківського піклування, ототожнюються з різними формами сімейного виховання: усиновлення (удочеріння), опіка (піклування), передання до прийомної сім'ї тощо.

На нашу думку, усиновлення є найкращою альтернативою для діток, адже, саме це, дозволить їм відкрити шлях до нового життя, нової родини.

Список використаних джерел

1. Шиделко А. В. Етика і психологія сімейного життя: навчально-методичний посібник (для ПТНЗ). Львів, 2009. 132 с.
2. Діти «групи ризику»: психологічні, соціальні та правові аспекти. Київ, 2001. 192 с
3. Герновая И. П. История и современное состояние проблемы социального сиротства в России: монография. Таганрог: Таганрог. гос. пед. ин-т, 2009. 90 с.
4. Соціальна профілактика сирітства: матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 20 бер. 2018 р.). Київ, 2018. 95 с.
5. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва: Закон України від 08.09.2016 р. № 1504-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1504-19> (дата звернення 14.10.2018).
6. Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання: збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 22 березня 2012 р. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2012. 476 с.
7. Московец Л. П. Сучасний стан феномену соціального сирітства. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. Вип. 6. С. 175–179.
8. Беянинова Ю. В. Как защитить права своего ребенка. *Юридический путеводитель родителей*. 2007. № 16. С. 145–170.
9. Патронат над дітьми. Чернігів, 2016. 3 с. URL: http://just.cg.gov.ua/web_docs/2950/2016/06/docs/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B8.pdf (дата звернення 14.10.2018).
10. Андронік В. В Україні закриють інтернати: куди подінуть 100 тисяч дітей. «Сьогодні». 20.11.2017. URL: <https://ukr.segodnya.ua/politics/v-ukraine-zakroyut-internaty-kuda-denut-100-tysyach-detey-1091368.html> (дата звернення 14.10.2018).
11. Соціальний звіт за 2017 рік. Київ, 2018. 80 с. URL: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://www.msp.gov.ua/files/zvitu/sz2017.docx> (дата звернення 14.10.2018).
12. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 565. URL:

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF> (дата звернення 14.10.2018).

13. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 564. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF> (дата звернення 14.10.2018).